

Vedlegg 3 – Museenes delprosjekter

Prosjektleder institusjon: MiA – Museene i Akershus

Arbeidstittel: Tømmerfløting og vassdragsendringer

Deltakere: Konservator NMF Thomas Berg, Fetsund lenser/Trude Starholm, leder og naturveileder Besøkscenter våtmark Nordre Øyeren

Prosjektsammendrag:

Det er få vassdrag som i sin naturlige tilstand er godt egnet til fløting av tømmer. De fleste steder måtte det gjøres ulike tiltak for å sikre og utbedre effektiviteten i fløtinga. I Glomma ble fløtinga, drevet av Christiania Tømmerdireksjon, lenge vanskeliggjort av fossestryk nedenfor Øyeren, noe som gjorde det krevende å føre tømmeret vannveien ned til kysten.

I dette prosjektet vil vi analysere tømmerfløtingens posisjon i Øyeren-området. Et sentralt spørsmål vil være å se på hvor stor rolle fløtingen hadde som påvirker og drivkraft for gjennomføringen av den første reguleringen av Øyeren på 1850-tallet, samt andre ulike fløtingsrelaterte tiltak i tiårene som fulgte. Før de første reguleringstiltakene kunne vannstanden i innsjøen variere med over 10 meter gjennom året. For sagbrukene var dette ugunstig og kunne føre til stans i tilførselen av virke.

Sentralt for prosjektet vil bli å se på hvilke konsekvenser reguleringen fikk, især for området rundt Nordre Øyeren, som for de lavereliggende områdene blant annet førte til økt bosetting og treindustri. At Kongsvingerbanen fikk trasé via Fetsund kom også som en indirekte konsekvens av reguleringstiltakene. I tillegg til infrastruktur, bosetting og industrialisering vil andre sentrale perspektiver være spørsmål knyttet til elveforandringer, kultivering av landskapet samt området som naturlandskap. Utfallet av reguleringen fikk eksempelvis store følger for Øyeren-området hvor blant annet vannspeilet ble dramatisk endret og utvidet nordover, noe som har fått konsekvenser for utviklingen av elveløpene i Nordre Øyeren Naturreservat.

I studien vil vi også vise til regulerings- og kanaliseringssprosjekter gjort i andre norske vassdrag hvor tømmerfløting stod sentralt. Dette blant annet for å vise fløtingens rolle i et nasjonalt perspektiv som en nødvendig og sentral faktor for norsk skogbruk og treforedlingsindustri, som på 1800-tallet var den største næringen i landet. I 1805 utgjorde eksempelvis eksportverdien for trelast 4,5 millioner riksdaler mot fiskerienes 2,7 millioner, og frem til århundrets to siste tiår utgjorde trelast om lag 40 prosent av landets samlede eksport. I dette bildet stod Glommavassdraget helt sentralt som Norges, og en periode Nordens største fløtingsvassdrag.

Endelig vil vi også se på hvilke prinsipper og kriterier som vektlegges i forhold til eventuelle reguleringsprosjekter i dag kontra tidligere. Dette spesielt sett ut fra et forvaltningsperspektiv innenfor natur og kultur. Et element her vil blant annet være knyttet til dagens forvaltning av kulturminner i naturlandskap.

Prosjektpartner: Glomdalsmuseet, Anno museum

Tittel: Museum og global ansvarlighet

Deltaker: Førstekonservator NMF, ph.d., Sigurd Nielsen

Prosjektsammendrag:

Globalt medborgerskap, kosmopolitanisme og global bevissthet er mye diskutert innen samfunnsvitenskapelig disipliner, og setter søkelys på institusjoners og borgeres medansvar for verden utenfor egne landegrenser. Med FNs tusenårsmål fra 2000-2015, og FNs bærekraftsmål fra 2015 (FN, 2021) er globale perspektiv og hvordan museene forholder seg til og utøver global ansvarlighet et stadig viktigere spørsmål i norsk museumssektor.

Med utgangspunkt i egen tidligere forskning (Nielsen, 2019), vil jeg i dette forskningsprosjektet utforske 1-3 ulike initiativ (fortrinnsvis utadrettede tiltak) fra den norske museumssektoren som enten direkte eller indirekte kan knyttes til global eller internasjonal tematikk. Initiativene analyseres i lys av begrepene global bevissthet og ansvarlighet. Denne artikkelen stiller følgende spørsmål: Hva kjennetegner initiativene, og i hvilken grad kobles (norske) lokale forhold opp mot globale (internasjonale) forhold? Hvilke intensjoner og former for ansvarlighet kan knyttes til de ulike initiativene? På hvilke måter kan initiativene knyttes til stimulering av global bevissthet?

Både global bevissthet og ansvarlighet vil spille en teoretisk og analytisk rolle i artikkelen og bidra til et lite utforsket felt i skandinavisk museums litteratur (Nielsen, 2019). Global bevissthet (global awareness) diskuteres særlig innenfor utdanning og medborgerskap, og kjennskap til kulturer forskjellig fra ens egen står sentralt (Klein et al., 2013). Ansvarlighet er diskutert i et geografisk og globalt perspektiv i Massey (2004). Artikkelen er tenkt publisert i felles fagfelleverdert antologi, eller annen relevant vitenskapelig publiseringskanal i løpet av 2024 eller 2025.

Referanser

Klein, P., et al. (2013). "Geography Education for "An Attainable Global Perspective".
Journal of Geography in Higher Education 38(1): 17-27.

Massey, D. (2004). "Geographies of Responsibility." *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 86 (1): 5-18.

Nielsen, S. S. (2019). *Developing global awareness among young students: A study of students' experiences with the museum exhibition A World at Stake*. Ph.D. thesis. Department of Geography, Norwegian University of Science and Technology: Trondheim
<http://hdl.handle.net/11250/2588438>

FN (2021). *FNs Bærekraftsmål*. <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal> Lesedato 12.05.2021.

Prosjektpartner: Norsk skogmuseum, Anno museum

Tittel: Konflikter om samisk bjørkeskogbruk

Deltaker: Førstekonservator NMF, Mag. art. Bjørn Bækkelund

Prosjektsammendrag:

Den reindriftssamiske befolkningen har bygd sin livsform rundt en dyreart som konverterer biomasse fra et arktisk klima som menneskene ikke kan nyttiggjøre seg, til goder mennesket kan ha nytte av. Samenes samliv med reinen forutsetter en viss mobilitet, for dyra søker næring i ulike økologiske soner til ulike tider av året. Fôrpreferansene gjør at dyra oppholder seg i næringsfattige høyfjellsarealer med lavvegetasjon i vintersesongen og vandrer mot frodigere områder med gras, urter og lauvskog i sommerhalvåret. På denne måten har reinsdyra og samene vandret på Nordkalotten, ofte på tvers av nasjonsgrenser og politiske interessesfærer, og tidvis inn i områder der det levde mennesker med andre økologiske tilpasninger, men likevel med ressursbehov som delvis var sammenfallende med de reindriftssamiske. Beitevandringene fikk en slags juridisk aksept gjennom den såkalte «lappeskilten» fra 1751, men endringer i de politiske maktforholdene på Nordkalotten og i de økologiske fotavtrykkene etter reindriftsnomadismen, har utløst meningsbrytninger ved flere anledninger også etter den tid.

Norsk skogmuseum mottok i 2001 ei stor fotosamling etter den statlige skogforvaltningen i Norge. Ettersom staten særlig har forvaltet store utmarksområder nord for Polarsirkelen, var mange av bildene fra denne landsdelen, og en del av dem viste spor etter samisk aktivitet i den bjørkedominerte skogen i Troms. Etter hvert oppdaget vi at fotografiene var tatt i perioden like etter at Norge brøt ut av unionen med Sverige i 1905, som dokumentasjon i en periode da de «nyskilte» statene forhandlet om reguleringer av beitevandringene over riksgrensa. Tre kompetente skogfunksjonærer leverte utredninger om de økologiske og økonomiske konsekvensene av beitevandringene. Det ble en diskusjon om i hvilken grad observerte skader på såkalt «vernskog» – som nettopp hadde fått lovbeskyttelse fordi den skulle beskytte mot skred, erosjon, sandflukt og elvebrudd – skulle tilskrives praksiser i den reindriftssamiske livsformen eller hadde uavvendelige naturlige årsaker. Særlig de norske forstmennene, som mente at vernskogen var truet av flyttsamer med svensk statsborgerskap, var opptatt av å dokumentere det samiske bjørkeskogbruket.

Norsk skogmuseum ønsker å se nærmere på det reindriftssamiske skogbruket og analysere de meningsbrytningene de i dag lite påaktete bjørkeskogene i Troms var gjenstand for tidlig på 1900-tallet.

Prosjektpartner: Varanger museum

Arbeidstittel: Politiske visjoner – lokale konsekvenser

Deltaker: Registrator/museolog Camilla Carlsen, Grenselandmuseet

Prosjektsammendrag:

Sør-Varanger kommune ligger i et område av Norge som er både perifert og samtidig sentralt. Geografisk sett langt unna nasjonalt styre og stell, samtidig storpolitisk sentralt. Resultatet har vært en stadig «sentralpolitisk» inngripen i livene til menneskene her, med konsekvenser for hvordan de har kunnet utføre sitt arbeid og leve sine liv. Spesielt etter at den siste grensetrekningen mellom Norge, Russland og Finland ble foretatt i 1826 ble lokalbefolkningen påført begrensninger for sitt levesett. Finsk innvandring, norsk bureising, fornorskningsspolitikk, to verdenskriger, kald krig og kraftutbygging har også vært med å påvirke hvordan folk har kunnet leve.

Området er godt egnet for naturutnyttelse hele året. Primærnæringer som blant annet skogdrift har lange røtter. Tanken med dette prosjektet er å se på om og hvordan befolkningen har tilpasset seg den ganske direkte påvirkningen storpolitiske hendelser som disse må ha hatt. Hvordan har folks arbeidshverdag og sosiale liv blitt endret? Har kulturen vært bærekraftig nok til å kunne leve med og tilpasse seg de restriksjoner og begrensninger som ble påført?

Grenselandmuseet har et stort arkivmateriale med tilhørende fotosamling etter tidligere rektor Axel Borgen. Grunnlaget for samlingen er at han i sin tid ble spurt om å skrive Sør-Varangers historie. Arbeidet han la ned var grundig og omfattende og resulterte i et enormt manuskript som ble ansett å være så omfattende at det ville blitt et verk i flere bind, og derfor måtte omdisponeres. Et oppdrag som Borgen på grunn av sin høye alder ikke kunne påta seg. Kildematerialet og manuskriptet er blant viktige kilder som kan belyse problemstillingen. I tillegg har Grenselandmuseet, og Varanger Museum IKS sine avdelinger i Vardø og Vadsø, både billedsamlinger og arkivmateriale som kan være med og belyse denne historien.

Varanger museum har spesielt fokus på grensehistorie, pomorhistorie, samisk og kvensk/norskfinsk kultur, partisanhistorie og Varangers øvrige lokale kulturhistorie. Vi har som mål å sette dagens samfunn i perspektiv gjennom å formidle de lange linjene. Vi skal øke kunnskapen om Varangers mangfold gjennom å knytte fortid til samtiden for å skape en større forståelse av dagens Varanger. Gjennom dette kan vi være med på å fremme eierskap til historien og lokalsamfunnet, identitet, sosial bevissthet og samfunnsengasjement hos både yngre og eldre.

Prosjektpartner: Helgeland Museum

Tittel: Tap og reetablering av biologisk mangfold

Deltaker: Avdelingsleder Are Halse

Prosjektsammendrag:

Vern av natur er et «hett» tema. Noen steder mer enn andre steder. Skogene langs Vefsnassdraget ble i 1865 kjøpt opp av fem engelske forretningsmenn, og de dannet firmaet North of Europe Land & Mining Company Ltd. De bygde opp et stort sagbruk ved Vefsnas utløp i Mosjøen, og startet storstilte skogsdrifter i kommunene Vefsn, Grane og Hattfjelldal. Så godt som all skurbar skog ble hogd ut i disse tre kommunene i løpet av vel 20 år.

Områder som vi vet ble hogd hardt på slutten av 1800-tallet, blir i dag vernet for sine naturkvaliteter. Det er fokus på at artsmangfoldet blir mindre, og at arter blir borte etter skogsdrifter. Det er gjort mindre for å se på hvordan disse artene har reetablert seg i de samme områdene etter hogstene på 1800-tallet.

I områder som er vernet, eller foreslått vernet er det gjort grundige registreringer av arter. Dette materialet kan brukes som grunnlag for å undersøke artenes evne til å reetablere seg etter harde hogster.

Gåsvatnet i Grane er barskogområdet som ligger ganske isolert opp mot fjellet, og som ble hardt hogd på slutten av 1800-tallet. Det er nå en del av nasjonalparken Lomsdal – Visten, og det ble under verneprosessen gjort arts-registreringer i området. Det ville være interessant å se om man finner arter her som man i dag sier er avhengige av kontinuitet med gammelskog. Vi vil prøve å finne et lignende område i Bindal kommune.

Området rundt Gåsvatnet i Grane kommune ble hardt avvirket på slutten av 1800-tallet. Nå er det etablert ny gammelskog, som er vernet.

Prosjektpartner: Østfoldmuseene

Tittel: En skog av muligheter

Deltakere: Konservator NMF Desiree Nævdal/førstekonservator herregårder, ph.d., Mattias Ekman

Prosjektsammendrag:

Delprosjektet tar for seg skogbruk i Østfold som grunnlag for godsøkonomien til to av Norges rikeste menn i to ulike perioder – Jens Bjelke (1580–1659) og Peter Martin Anker (1801–63). Med utgangspunkt i vitenskaps- og kunnskapshistoriske verktøy (*places of knowledge; lieux de savoir, räumliche Wissensordnungen*)¹ vil vi analysere skogdriften til disse enmannsinstitusjonene. Stedlig og romslig betinget kunnskapspraksis står sentralt. Vi vil betrakte skogen, ikke bare som et sted fra hvor man henter ut ressurser. Fremfor alt vil skogsbrukene representere kunnskapssystem som organiserer ulike aktiviteter. Systemene har en dobbel romslig struktur. På den ene siden samler de fysiske steder som skoger, vassdrag med sluser, kanaler og sagbruk, trelastopplag og herre- og forvaltningsgårder, hvor arbeidskraft utfører arbeid av ulikt slag. Systemet eksisterer også slik det kan studeres gjennom forvaltningsdokumenter, brev og kart til et romslig organisert, og kognitivt støttende verktøy for administrasjon, planlegging og utvikling. Vi vil undersøke sagbruksimperiene fra dette doble, romslige perspektivet, og se hvordan de er koblet på større kunnskapsnettverk som protagonistene i Europas periferi inngikk i – innen utdanning, handel, teknologiutvikling og forvaltning. Delprosjektet har to deler:

Den første, om Jens Bjelke, tar utgangspunkt i kjente kilder i jordebøker, skattematrikler og lignende arkivalier, studerer den topografiske strukturen som er til stede i dokumentene (len – sogn – gård), samt den topografiske distribusjonen av Jens Bjelkes skog- og sagbrukseiendommer langs Glommavassdraget og Haldenvassdraget. Vi vil vurdere hvilken tidsperiode som best egner seg, for å vurdere tilvekst og forandringer. Den vurderer også avsendersted i bevarte brev fra Jens Bjelkes hånd, som en indikasjon på hans oppholdssted og «kontorplass» i samme tidsrom.

Den andre delen tar utgangspunkt i et av forskningens nesten ubrukte og meget godt bevarte forretningsarkiv etter Peter Martin Anker, som oppbevares på Rød Herregård og forvaltes av Østfoldmuseene. Arkivet er omfattende og velordnet, og er nærmest komplett med seriene korrespondanse, emner (som for eksempel «tømmer» og «fløting») og regnskaper fra slutten av 1820-årene til Ankers død i 1863. Prosjektet vil frembringe kunnskap om arkivinnholdet, og undersøke hvordan det kan kaste lys på Ankers rolle som skogeier og trelastprodusent, sett fra et kunnskapstopografisk perspektiv.

Prosjektet vil bli utført mot en bakgrunn av de kunnskaps- og forvaltningsmessige forandringene som skjedde som en konsekvens av frykten for avskoging og den reelle problemstillingen med overbeskatning av skog, men også mot en idéhistorisk forståelse der forholdet mellom menneske og naturressurser i tidligmoderne tid. Prosjektet vil derfor være et

¹ F.eks. Jacob, Christian. «*Lieux de savoir: Places and Spaces in the History of Knowledge.*». *Know: a Journal on the Formation of Knowledge* 1, nr. 1 (Spring 2017): 85–102; Burke, Peter. *A Social History of Knowledge. From Gutenberg to Diderot*. Cambridge: Polity, 2000.

bidrag i grenselandet kunnskapshistorie og miljøhistorie, og vil vurdere integreringen av naturressurser og kunnskapspraktiker. Med prosjektet vil Østfoldmuseene bidra til en samfunnsmessig samtale, formidling, delvis basert på medvirkning, ved flere av museets arenaer (Elingaard herregård, Rød herregård, nytt bymuseum i Halden, Borgarsyssel, Haldenvassdragets kanalmuseum), om skogvern, beskatning av naturressurser og politikken og forvaltningens rolle. Arbeidet er et bidrag til herregårds- og herskapshistorie, økonomisk historie og miljøhistorie og til lokal- og personalhistorie.

Leveranser:

- P. M. Ankers arkiv legges inn i ASTA for å publiseres gjennom Arkivportalen. Fløtningsforeningens arkiv gjennomgås og tidligere påbegynt arbeid med katalogisering gjøres ferdig og legges inn i ASTA.
- Prosjektet vil resultere i to konferansepapers og/eller foredrag, og en fagfellevurdert artikkel, foreløpig planlagt for tidsskriftet *Journal of the History of Knowledge*.
- Populærvitenskapelig formidling (digitalt museum, Facebook, hjemmeside, podkast, utstillinger)